

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 35.051.136
Львівського національного університету
імені Івана Франка
м. Львів, вул. Університетська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора
кафедри полоністики Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Брацкої Марії Валентинівни

на дисертацію **Євчук Уляни Юріївни** на тему
«Історична пам'ять у польському романі кінця ХХ – початку ХХІ століть»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія»

Ознайомившись із дисертаційною роботою Євчук Уляни Юріївни, вважаю, що ця праця є **сучасним науковим дослідженням у галузі гуманітарних наук**, що ставить за мету вивчення тематики і проблематики історичної пам'яті у польській романістиці кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Актуальність теми дослідження, пов'язаного із вивченням теми і проблеми пам'яті, не викликає сумнівів. Важливо наголосити, що «memory studies» відзначаються інтердисциплінарним характером та не мають свого постійного місця в межах окремих існуючих наук, балансує на стику, перетині. У час глобалізації та інтеграції ХХІ століття, коли людина занепокоєна пошуками власного місця у світі, вивчення форм художньої пам'яті в літературі дає відповіді на ґрунтовні питання щодо основи людської ідентичності – індивідуальної та колективної (національної, етнічної, культурної). Як зазначила польська дослідниця Ельжбета Феліксаяк, «література є осередком пам'яті», наголосивши таким чином на нерозривному зв'язку пам'яті та літератури. Остання, яка є свідченням самого життя, збирає та зберігає досвід одиниці та колективу. Цей досвід, нагаданий шляхом прочитання та інтерпретації текстів, закріплюється в суспільній пам'яті та становить контекст, необхідний для розуміння наступних текстів, що за своєю природою також є виявом колективної пам'яті. Процеси фіксації пам'яті, повернення пам'яті, пригадування, забування, замовчування, витіснення на периферію пам'яті аналізує Авторка дисертаційної роботи на прикладі сучасної польської романістики, зокрема творів Ігнація Карповича, Жанни Слоньовської, Бриґіди Хельбіґ, Аґати Тушинської, Моніки Шнайдерман, Лукаша Сатурчака, Йоанни Батор, Зити Рудзької.

Дослідники пам'яті як соціокультурного феномену переконливо довели, що пам'ять є фундаментом буття особистості, принципом її самовизначення, ототожнення з громадою, народом, простором, культурою, запорукою безперервності традиції останньої в часі. Проявлення її в літературних творах

стає найважливішою цінністю як умова унаочнення тяглості існування певного соціуму та його культури. Тема і проблема пам'яті в літературі стала особливо актуальною у ХХ столітті внаслідок трагічних історичних подій, що призвели до неминучих наслідків – смерті, каліцтва, втрати рідних і найближчих, міграцій і переселень, викорінення із землі предків та втрати вітчизни, неможливості ідентифікуватися з новим місцем перебування. Багато польських письменників ХХ століття, які втратили свої «малі вітчизни» (Чеслав Мілош, Анджей Кусьневич, Владзимеж Одоєвський, Зигмунт Гаупт та ін.), описували власний досвід «переміщення», карбували дошку власної пам'яті, ведучи інтимну сповідь, вписуючи свою індивідуальну долю у долю народу, держави, всього людства. (Пост)пам'ять про страшну історію непокоїть також згаданих польських письменників зламу ХХ – ХХІ століть – покоління, яке не було безпосередніми свідками подій, яке проте отримує важкий спадок, не завжди усвідомлений і проговорений, що має вплив на їхнє сьогодення та власну ідентифікацію. Тексти, залучені до аналізу в роботі, дають можливість повернутися до межового воєнного досвіду, Голокосту, досвіду викорінення, переселення, модифікацій національної, етнічної, культурної ідентичності, аспекти вивчення яких, на жаль, залишаються актуальними і в наш час.

Структура та обсяг дисертації Дисертація містить наступні розділи: «Анотація», «Вступ», «Розділ 1. Історична пам'ять як універсальна культурна цінність», «Розділ 2. Трансформація парадигми історичної пам'яті у сучасній польській прозі», «Розділ 3. Способи літературної репрезентації історичної пам'яті у сучасних польських романах», «Висновки», «Список використаних джерел» та «Додаток». Основний зміст дисертаційної роботи викладено на 171 сторінках, загальний обсяг роботи складає 191 сторінку. Список використаної літератури налічує 251 джерело.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота Євчук У.Ю. виконана на кафедрі польської філології філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Тема дисертаційної роботи пов'язана з темами наукових досліджень, які виконувались на кафедрі: «Польсько-українські мовні і літературні контакти та лінгводидактика»; номер державної реєстрації № 0118U001324; термін виконання – 2018–2020 р.р.; науковий керівник: Кравчук Алла Миколаївна, к.філол.н., проф. та «Сучасна польська мова і література в розвитку і контактах»; номер державної реєстрації: 0121U110297; термін виконання: 2021–2023 р.р.; науковий керівник: Стельмах Христина Миколаївна, к. філол. наук, доц.

Метою дослідження було вивчення способів репрезентації історичної пам'яті у сучасній польській романістиці, зокрема творах Ігнація Карповича, Жанни Слоньовської, Бригіди Хельбіг, Агати Тушинської, Моніки Шнайдерман, Лукаша Сатурчака, Йоанни Батор, Зити Рудзької.

Наукова новизна отриманих результатів. Наукова новизна цієї дисертаційної розвідки беззаперечна, адже:

- 1) це перше в українській гуманітаристиці загалом й українському літературознавстві зокрема дослідження художніх репрезентацій історичної пам'яті в найновішій польській романістиці. Актуальним є предмет дослідження – тема і проблема пам'яті. Водночас новим є сам об'єкт дослідження, оскільки твори Ігнація Карповича, Жанни Слоньовської, Бригіди Хельбіг, Агати Тушинської, Моніки Шнайдерман, Лукаша Сатурчака, Йоанни Батор, Зити Рудзької майже не потрапляли в поле наукової уваги українських літературознавців;
- 2) унаочнено нові грані «memory studies», оприявлені в сучасній польській романістиці: домінація індивідуальної пам'яті, важлива роль постпам'яті у терапії травматичного досвіду та конструюванні ідентичності, пам'ять антисемітизму частини польського суспільства, викорінення з рідної землі (зазвичай Кресів) та складнощі закорінення на чужій землі (переселенців на повернуті землі), трансформація образу ворога в індивідуальному сприйнятті (маргіналізований раніше позитивний образ нациста), різноманітні маргінальні дискурси (ката, жертви, тілесності) тощо;
- 3) залучення критичних засобів широкого спектру компаративних студій – не лише пам'яті, а й травми, війни, конфлікту, тілесності, культурного та літературного пограниччя, зрештою, постколоніальних студій також новаторське, має пізнавальну цінність і дослідницьку перспективу.

Слід відзначити **високий методологічний рівень роботи**. Теоретико-методологічним підґрунтям стали праці українських і зарубіжних дослідників, що вивчали проблеми історичної, індивідуальної, колективної пам'яті, постпам'яті, ролі пам'яті у формуванні ідентичності, травматичного досвіду як основи історичної пам'яті. Це зумовило використання відповідних методів дослідження – культурно-історичного, типологічного, але також психоаналітичного та методу герменевтичної інтерпретації тексту.

Практичне значення наукових результатів. Отримані результати можуть бути корисними при розробці нормативних і спеціальних курсів з історії польської літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття Вони суттєво доповнять матеріал навчальних посібників із сучасної польської прози та проблем сучасної гуманітаристики. Це дослідження знайомить україномовного читача із творчістю сучасних польських письменників, тлумачить властиві їхній творчості літературні репрезентації пам'яті та особливості стилю. Все це може бути корисним також при перекладі творів цих та інших сучасних польських митців українською мовою.

Використання результатів роботи. Отримані результати дисертаційного дослідження можуть бути впроваджені в навчальний процес

та наукову роботу кафедри польської філології філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Особистий внесок здобувача в отриманні та обґрунтуванні наукових та практичних результатів, що викладені в дисертаційній роботі, не викликає сумніву.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дисертаційної роботи викладені у 7 наукових публікаціях, серед яких 1 стаття є закордонною публікацією у науковому періодичному виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз, 4 статті опубліковано у фахових виданнях України, 2 статті – у збірниках статей за матеріалами конференцій, з них 1 є закордонною публікацією.

Відомості про дотримання академічної доброчесності. У дисертаційній роботі Уляни Євчук «Історична пам'ять у польському романі кінця ХХ – початку ХХІ століть» не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконання дисертаційного дослідження.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Загалом високо оцінюючи рецензоване дисертаційне дослідження, хотілося б накреслити дискусійні аспекти та висловити кілька зауважень:

1. Основне зауваження стосується невиразно розставлених акцентів в аналізі сучасної польської романістики, присвяченої проблемам пам'яті і постпам'яті та відповідно подібно нечітко сформульованих, неконкретизованих назв підрозділів. Немає потреби наголошувати, що третій розділ – найцікавіший і найвартісніший у роботі, адже саме він присвячений безпосередньо аналізу та інтерпретації окремих текстів, основою яких є проблема пам'яті. Назва розділу – «Способи літературної репрезентації історичної пам'яті...» – налаштовує опонента і втаємниченого читача на відповідну подачу матеріалу, в якому на перший план мають бути висунуті саме способи (форми, моделі...) літературної репрезентації пам'яті. Натомість у назві кожного підрозділу читаємо загальні формулювання, в яких постійно повторюється словосполучення «історична пам'ять», чи-то як «ресурс конструювання ідентичності», чи-то в німецькій перспективі, чи-то в її травматичному вимірі... Таким чином пам'ять тематизується, тобто зводиться переважно до тематики, проте у самій роботі бачимо, що не лише. Авторка пише про способи (а також засоби) літературної репрезентації історичної пам'яті, проте чомусь вони губляться в загальному масиві аналізу. Тож, наприклад, вивчаючи роман «Сонька» Ігнація Карповича, варто говорити про спогад і сповідь як форми репрезентації пам'яті, а сповідь (Соньки) ще і як форму реконструкції самоідентичності співрозмовника Соньки. Приміром, пишучи про «художнє відображення історичної пам'яті переселенців на поверненні землі», варто було говорити про те, як саме вони пам'ятають свій

досвід переселення, викорінення: старше покоління – в реальності переживаючи страх невідомого, не свого, чужого, середнє покоління – у відсутності пам'яті про рідний дїм, землю (за відсутності цих об'єктів), а молодше покоління – у постійній тїні постпам'яті, тих прогалин, якї важко заповнити протягом всього життя й якї вимагають пропрацювання. Тобто тут варто було наголосити на досвідї перемїщення як основї пам'яті. Ще один надто узагальнений приклад становить назва «гендерна нарація історичної пам'яті у “Красунї доктора Йозефа” Зити Рудзької». Саме поняття «гендерна» вихолощене, означає все і нічого. Тим паче «гендерна нарація»... У згаданому романї пам'ять головної героїні «прив'язана» до її тїлесності: вона пам'ятає насамперед своє тїло – красиве і понївечене, добровільно віддане в руки коханця і ката. Тїлесність тут стає кодом пам'яті. У ситуації травматичної пам'яті Голокосту, гадаємо, можна говорити про травматичний досвід як джерело пам'яті; можна писати про проблему єврейської ідентичності як форму пам'яті, або навіть польську ксенофобію як модель історичної пам'яті (у таких формулюваннях, звичайно, треба бути обережним, адже вони можуть бути однобїчними або суто авторськими, що також треба зазначати). Ще раз варто наголосити, що всї ці мїркування присутні у тексті окремих підроздїлів, йдеться про чїтке акцентування способів лїтературної репрезентації історичної пам'яті.

2. Твердження Авторки дослідження про те, що «на сьогодні у Польщі ще не склалась традиція постколонїальної критики» (с. 38), некоректне. Не зовсім зрозумїло, чому вона робить цей висновок на підставі праці Владислава Панаса 1996 року. Особливо, що під кїнець першої декади ХХІ столїття відбулося серйозне переосмислення підходів до вивчення лїтературної спадщини Кресів або інакше – польсько-українського пограниччя. А у другій декадї ХХІ ст. майже рївночасно велися постколонїальнї дослідження в Університетї іменї Адама Міцкевича в Познанї (проф. Богуслав Бакула: *Dyskurs postkolonialny we współczesnej literaturze i kulturze Europy Środkowo-Wschodniej. Polska, Ukraina, Węgry, Słowacja*, pod red. B. Bakuły, D. Daberta, E. Kledzik, R. Kupidury, K. Piotrowiak-Junkierta. Poznań, 2015) та Варшавському університетї (проф. Міхал Кузяк: *Romantyzm środkowoeuropejski w kontekście postkolonialnym (I)*, pod red. M. Kuziaka i B. Nawrockiego. Warszawa: Wydawnictwo IBL, 2016; *Romantyzm środkowoeuropejski w kontekście postkolonialnym (II)*, pod red. M. Kuziaka, B. Maciejewskiego. Kraków: Universitas, 2016.), при чому за допомогою постколонїального інструментарію вивчалася не лише творчість помежївних митцїв, а й польська та інші слов'янські лїтератури від ХІХ столїття до сучасності. Монографія Дарїуша Скурчевського влучно підсумувала стан постколонїальних студій у Польщі (Skórczewski D. *Teoria – literatura – dyskurs. Pejzaż postkolonialny*. Lublin, 2013). У цьому контекстї варто також згадати дослідження Ганни Госк на тему постзалежності (Gosk H. *Opowieści «skolonizowanego / kolonizatora»*. W kręgu studiów postzależnościowych nad literaturą polską w XX i XXI wieku. Kraków: Universitas, 2010; *(P)o zaborach, (p)o wojnie, (p)o PRL. Polski dyskurs postzależnościowy dawniej i dziś*, pod red. H. Gosk, E. Kraskowskiej. Kraków:

Universitas, 2013). Звісно, згадані вектори студій не становлять предмет цього дослідження, проте, можливо, Авторка залучить результати постколоніальних досліджень у своїй подальшій роботі.

3. Шкода, що у списку використаних джерел бракує деяких засадничих для «memory studies», «war studies», «trauma studies», «gender studies» тощо праць польських дослідників: Славомира Бурили, Марека Залеського, Божени Карвовської, Дороти Кравчинської, Яцека Леоцяка, Войцеха Сьмеї та ін. Рекомендую звернути увагу на кілька монографій та збірників, тематика яких корелює з тематикою цього дослідження:

- ✓ Buryła S. *Rozrachunki z wojną*. Warszawa: Wydawnictwo IBL, 2017.
- ✓ Buryła S. *Tematy (nie)opisane*. Kraków: Universitas, 2013.
- ✓ Buryła S. *Wojna i okolice*. Warszawa: Wydawnictwo IBL, 2018.
- ✓ Buryła S. *Wokół Zagłady*. Szkice o literaturze Holokaustu. Kraków: Universitas, 2016.
- ✓ Karwowska B. *Ciało. Seksualność. Obozy zagłady*. Kraków: Universitas, 2009. Karwowska B. *Druga płeć na wygnaniu. Doświadczenie migracyjne w opowieści powojennych pisarek polskich*. Kraków: Universitas, 2013.
- ✓ *Literatura polska wobec Zagłady*, pod red. A. Brodzkiej-Wald, D. Krawczyńskiej i J. Leociaka. Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny, 2000.
- ✓ *Literatura polska wobec Zagłady (1939-1968)*, pod red. S. Buryły, D. Krawczyńskiej, J. Leociaka. Warszawa: Wydawnictwo IBL, 2012.
- ✓ *Narracje migracyjne w literaturze polskiej XX i XXI wieku*, pod red. H. Gosk. Kraków: Universitas, 2012.
- ✓ Śmieja W. *Hegemonia i trauma. Literatura wobec dominujących fikcji męskości*. Warszawa: Wydawnictwo IBL, 2016.
- ✓ *Trauma, pamięć, wyobrażenia*, pod red. Z. Podnieśińskiej, J. Wróbla. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011.
- ✓ *Wojna i postpamięć*, pod red. Z. Majchrowskiego i W. Owczarskiego. Gdańsk: Wydawnictwo UG, 2011.
- ✓ Zaleski M. *Formy pamięci*. Gdańsk: słowo / obraz terytoria, 2004.

Окреслені дискусійні моменти та зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження У. Євчук, яке є оригінальним, самостійним, ґрунтовним та чітко підпорядкованим поставленій у роботі меті. Результати дослідження є вагомим внеском у подальший розвиток української полоністики та – ширше – української гуманітаристики.

Висновок.

Комплексний аналіз дисертаційного дослідження Уляни Євчук «Історична пам'ять у польському романі кінця ХХ – початку ХХІ століть» та опублікованих за його результатами наукових праць дає підстави для висновку: дисертація є оригінальною, цілісною, завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що сукупно розв'язують вагомі для розвитку сучасної філології наукові завдання. Дисертація Уляни Євчук «Історична пам'ять у польському романі кінця ХХ –

початку ХХІ століть», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 «Філологія», відповідає сучасним вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій», а також затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а здобувач, **Євчук Уляна Юріївна**, цілком заслуговує на присудження наукового ступеня **доктора філософії** з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія».

Доктор філологічних наук,
професор кафедри полоністики
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Марія БРАЦКА